

Як бачимо, світовий м'ясний комплекс загалом і м'яса птиці зокрема має значний потенціал для розвитку та, за прогнозами світових організацій, нарощуватиме свої виробничі потужності для задоволення зростаючого попиту на світових ринках. Основними причинами зростання попиту є харчова поживність, дієтичність м'яса птиці, а також його відносна дешевизна порівняно з іншими видами м'яса й доступність для населення в умовах зростання його чисельності та розвитку світової економіки.

Вивчено та проаналізовано розвиток та функціонування світового та вітчизняного ринків м'яса та м'яса птиці, визначено тенденції їх подальшого розвитку.

Исследованы и проанализированы развитие и функционирование мирового и отечественного рынков мяса и мяса птицы, определены тенденции их дальнейшего развития.

It is studied and analyzed formation and functioning of world and domestic meat and poultry markets, defined tendencies of its future development.

*

Л.В. ГИРНИК, аспірант*
Східноєвропейський університет економіки і менеджменту

Ринок мінеральних добрив та напрями його диверсифікації

Хімічна й нафтохімічна промисловість України належать до найбільш експортоорієнтованих. Протягом останніх років обсяги експорту були стабільно високими (не менше 75% від загальних обсягів випуску товарної продукції). Саме експортна орієнтація галузі відіграла вирішальну роль в уповільненні темпів спаду обсягів виробництва і є важливим стримувальним фактором розвитку кризи попиту на вітчизняну хімічну продукцію на внутрішньому товарному ринку.

Частка хімічної галузі в структурі промислового виробництва країни становить близько 7%, після металургійної, за обсягами споживання природного газу вона займає друге місце. Тому розв'язання проблеми енергозабезпеченості й підтримки експортного потенціалу основних видів продукції хімічної галузі та пошук нарощування обся-

гів виробництва і напрямів диверсифікації ринку мінеральних добрив є актуальним.

Питанню розвитку ринку мінеральних добрив на сучасному етапі розвитку світового господарства присвячено багато праць, досліджень та аналітичних оглядів вітчизняних науковців і експертів, зокрема: А. Бальцера, Т. Бурлаки, О. Донія, В. Ігнащенко, Т. Ковені, О. Маслака, І. Петренко, А. Редька, Н. Янковського та багатьох інших.

Мета статті – проаналізувати структуру ринку мінеральних добрив України, визначити чинники впливу на обсяги їх використання й обґрунтувати необхідність пошуку напрямів диверсифікації газу як основного сировинного ресурсу з метою нарощування обсягів виробництва і здешевлення добрив.

Як показує світовий досвід, найефективніший напрям підвищення врожайності сільськогосподарських культур – внесення мінеральних добрив (вони забезпечують 35% формування врожаю, пестициди – 20,

* Науковий керівник – Б. П. Дмитрук, кандидат економічних наук, професор.

насіння – 10, агротехніка – 15, інші фактори – 20%)¹.

За даними Державної служби статистики, в Україні щорічно зростають обсяги внесення мінеральних добрив та знижується використання органічних (табл. 1). При цьому зменшуються як обсяги внесення добрив, так і удобрені площі. Якщо в 2000 році було внесено 28410,1 тис. т органічних добрив на площі 714,5 тис. га, то в 2010-му – 9874,1 тис. т на площі 405,5 тис. га². Відповідно знижується й внесення їх на 1 га з 1,3 т у 2000 році до 0,5 т у 2010-му. Для досягнення бездефіцитного балансу гумусу на Поліссі на 1 га ріллі необхідно щорічно вносити 13-14 т органічних добрив, у Лісостепу – 11-12, Степу – 8-9, у т. ч. на зрошуваних землях – 11-13 т³.

Разом із тим обсяги внесення мінеральних добрив під сільськогосподарські культури поступово підвищуються. Так, якщо у

2000 році було внесено 278,7 тис. т мінеральних добрив й удобрено 4632 тис. га площі, що становило 22 % від усієї удобреної площі, то в 2010 році внесено 1060,6 тис. т мінеральних добрив на площі у 12614 тис. га (70 % удобреної площі). У 2009 році внаслідок фінансово-економічної кризи обсяги внесення мінеральних добрив знизилися до 886,8 тис. т на площі 11513 тис. га (63 % удобреної площі). При цьому сільськогосподарські підприємства переважно вносять азотні добрива, що призводить до порушення співвідношення поживних речовин у ґрунті, їх підкислення та погіршення якості виробленої продукції через підвищений вміст у ній нітратів. Натомість калійні й фосфорні добрива використовуються недостатньо: у 2008 році вносили мінеральні добрива у співвідношенні N : P : K = 1 : 0,24 : 0,21, у 2010-му – 1 : 0,2 : 0,17, тоді як оптимальним вважається співвідношення N : P : K = 1 : 0,9 : 0,7⁴.

1. Внесення добрив під сільськогосподарські культури в Україні

Показник	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Мінеральні добрива											
Усього внесено в поживних речовинах, тис. т	278,7	401	399,2	379	518,6	557,9	699,3	896,5	1064,7	886,8	1060,6
Удобрена площа під урожай, тис. га	4632	6388	6226	5722	7889	7756	9542	10927	12904	11513	12614
Удобреної площі, %	22	30	33	34	44	45	55	62	69	63	70
Внесено мінеральних добрив на 1га, кг											
Посівної площі	13	19	21	22	29	32	40	51	57	48	58
У тому числі											
азотних	10	15	17	16	20	22	27	33	40	35	42
калійних	1	1	1	2	4	4	6	8	8	6	9
фосфорних	2	3	3	4	5	6	7	10	9	7	7
Удобреної площі, %	60	63	64	66	66	72	73	82	83	77	84
Органічні добрива											
Усього внесено, тис. т	28410	26535	22685	17449	15083	13246	13027	11911	10466	10433	9874
Удобрена площа, тис. га	715	709	659	551	531	465	487	464	456	461	406
Удобреної площі, %	3,3	3,4	3,5	3,2	3,0	2,7	2,8	2,6	2,5	2,5	2,2
Внесено органічних добрив на 1га, т											
Посівної площі	1,3	1,3	1,2	1,0	0,8	0,8	0,7	0,7	0,6	0,6	0,5
Удобреної площі	40	37	34	32	28	29	27	26	23	23	24

У розвинутих країнах роль мінеральних добрив у формуванні врожаїв становить від 40-60 до 70%. Н.А. Янковський відзначає

збільшення внесення мінеральних добрив і прогнозує його подальше зростання, зумовлене ростом чисельності населення; змен-

¹ Марчук І. Сучасні добрива – на варті врожаю [Електронний ресурс] / І. Марчук // Пропозиція. – 2010. – № 4. – Режим доступу: <http://www.propozitsiya.com>

² Внесення мінеральних та органічних добрив під урожай сільськогосподарських культур у 2010 р. : Стат. бюл. – К. : Державна служба статистики України, 2011. – 52 с.

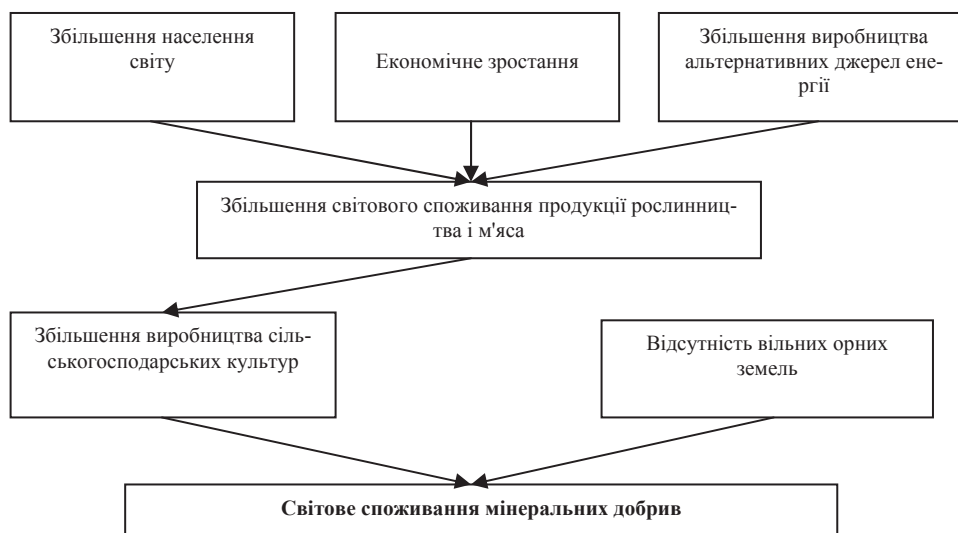
³ Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України : [аналітична доп.] / О. В. Собкевич, В. М. Русан, А. Д. Юрченко, В. О. Скороход. – К. : НІСД, 2011. – 40 с.

⁴ Там само.

шенням доступних площ для вирощування сільськогосподарських культур через виснаження ґрунтів; поліпшення добробуту населення і, як результат, потребою в більш насичених протеїнами продуктах харчування (рис.). Це викликано тим, що використання мінеральних добрив є одним із найрезультативніших способів підвищення економічної ефективності рослинництва.

Попит на мінеральні добрива має сезонний характер: найбільша потреба в них під

час підготовки до весняних польових робіт. Залежно від сезонності ціна на мінеральні добрива коливається. Тому компанії-трейдери, що мають у своєму розпорядженні складські приміщення, знаходяться у вигіднішому становищі порівняно з операторами, що здійснюють посередництво між виробником і покупцем саме під час проведення сільськогосподарських робіт.

Фактори зростання світового споживання мінеральних добрив¹

Суттєво обмежує використання мінеральних добрив сільгоспвиробниками відсутність в останніх обігових коштів та зростання вартості добрив унаслідок підвищення цін на пальне і сировину й вартості транспортного перевезення. Протягом останніх років держава намагається стимулювати продаж мінеральних добрив сільгоспвиробникам за визначеними цінами або здійсненням дотацій.

Основними виробниками мінеральних добрив, зокрема азотних, в Україні є такі підприємства: ПАТ «Концерн «Стирол» (м. Горлівка), ВАТ «Одеський припортовий завод» (м. Южне), ПрАТ «Северодонецьке об'єднання «Азот» (м. Северодонецьк), ПАТ «Рівнеазот» (м. Рівне), ПАТ «Дніпроазот» (м. Дніпродзержинськ), ПАТ «Азот» (м. Черкаси). Основними видами добрив цих підприємств є аміак та карбамід, які забез-

печують значну частку експорту України продукції хімічної промисловості.

Розвиток вітчизняного ринку мінеральних добрив залежить від потреб сільськогосподарських виробників, цін на сировину, попиту світового ринку й обсягів імпорту в Україну. За останні 10 років виробництво азотних мінеральних добрив було найменшим у 2009 році та найбільшим у 2011 році. Якщо у 2009 році обсяг їх виробництва становив 2,2 млн т, то в 2011-му – 2,9 млн т.

Серед асортименту мінеральних добрив у вітчизняній хімічній промисловості домінує карбамід та аміачна селітра. Так, у структурі виробництва добрив у 2011 році частка карбаміду становила 61%, аміачної селітри – 29%².

У докризовий період (2002–2008 рр.) внутрішнє використання мінеральних добрив в Україні щорічно зростало (табл. 2),

¹ Янковский Н. А. Перспективы украинских производителей на мировом рынке минеральных удобрений / Н. А. Янковский // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций : региональный аспект : сб. науч. трудов. – 2008. – № 1. – С. 25–30.

² Маслак О. Мінеральні добрива – запорука високих урожаїв / О. Маслак // Агробізнес сьогодні. – 2012. – № 6 (229).

оскільки попит на них збільшувався як у вітчизняних, так і зарубіжних аграріїв. У 2009–2010 роках, у зв'язку з кризою та підвищенням цін на газ, обсяги використання

добрив зменшилися порівняно з 2008 роком. Проте вже в 2010 році попит на них збільшився порівняно із 2009-м на 26 % і становив 3573 тис. т¹.

2. Динаміка внутрішнього споживання мінеральних добрив українськими виробниками, тис. т

Вид добрив	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Аміачна селітра	1063,8	646,1	851,6	1178,5	1359,9	1861,1	1743,2	1657,5	1703,1
Карбамід	155,6	234,4	94,9	23,12	259,9	292,7	556,3	488,3	481,8
Суперфосфат	41,9	51,1	92,6	60,0	48,8	18,6	34,3	15,5	5,66
Калійні (100% K ₂ O)	37,9	64,8	108,0	131,3	178,5	215,7	171,8	21,4	87,01
Комплексні та змішані добрива	225,8	378,4	644,1	841,7	934,7	1239,3	1102,1	739,5	1023,3
Нітроамофоска	159,6	232,5	308,0	363,2	464,4	578,5	465,1	485,1	674,5
Амофос	43,3	72,7	104,6	128,1	184,4	232,1	167,6	82,3	134,9

За розрахунковими даними загальне внутрішнє використання азотних добрив (промислове та сільськогосподарське) в 2010 році становило 850,8 тис. т, аміачної селітри – 1703,1 тис. т. При цьому частка продукції вітчизняного виробництва на внутрішньому товарному ринку практично не змінилася й мала 79%.

Внутрішнє використання комплексних і змішаних добрив збільшилося порівняно із 2009 роком на 38% та становило 1023,3 тис. т. Водночас у 2010 році суттєво збільшилося внесення амофосу – до 134,9 тис. т, що в 1,7 раза більше, ніж у 2009 році².

У сегменті калійних добрив обсяги внутрішнього використання, хоча й значно збільшилися порівняно із 2009 роком, але суттєво відстають від відповідних показників 2007 і 2008 років.

У цілому в 2010 році частка мінеральних добрив вітчизняного виробництва в структурі внесених мінеральних добрив становила 65–66%. Проте реальне використання мінеральних добрив в Україні суттєво відстає від розрахункової нормативної потреби (3700 тис. т у 100% NPK)³.

У 2012 році вартість карбаміду зросла на 40 дол. США за тонну (з 350–360 до 390–400 дол./т). Аміачна селітра також подорожчала на 20 дол. (з 280–290 до 300–310 дол./т)⁴. Разом із тим цінова ситуація була сприятливішою для виробників добрив порівняно з по-

переднім роком. Така тенденція є прийнятною для хімічних підприємств, але повністю не вирішує ситуацію із покриттям виробничих витрат, оскільки закупівельна ціна газу в 2012 році становить 416 дол. за 1 тис. куб. м.

Україна не володіє значними сировинними ресурсами для виробництва добрив, що знижує її конкурентоспроможність на світовому ринку порівняно з російськими виробниками. Сировиною для виробництва азотних добрив є аміак, який виробляється з природного газу. Тому вартість останнього суттєво позначається на вартості аміаку і має вагому частку у вартості добрив (від 60 до 80%). Це вимагає модернізації підприємств хімічної промисловості, що сприятиме енергозбереженню та зменшенню використання дорогої сировини. Газ, який є основною хімічною сировиною для виробництва аміаку, на заводах витрачається з коефіцієнтом 1,02–1,1 тис. куб. м на 1 т аміаку (в 2004–2006 рр. ця цифра складала по підприємствах хімічної промисловості України в середньому 1,2–1,25)⁵. Для здешевлення цієї складової необхідно, передусім, здійснювати пошук альтернативних видів пального та, нарощувати обсяги видобутку власних запасів газу.

Видобуток природного газу в Україні у 2010 році становив 21 млрд куб. м, що втричі менше від його максимального рівня, досягнутого у 1975-му⁶. Понад 60% від зага-

¹ Ковеня Т. В. Аналіз роботи підприємств хімічного комплексу України у 2010 р. / Т. В. Ковеня // Хімічна промисловість України. – 2011. – № 3. – С. 3–16, № 4 (закін.). – С. 3–25.

² Там само.

³ Маслак О. Мінеральні добрива – запорука високих урожаїв / О. Маслак // Агробізнес сьогодні. – 2012. – № 6. – С. 15–16.

⁴ Хімічна промисловість України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/prom/ukr/14.html>

⁵ Там само.

⁶ Ігнащенко В. Енергетична безпека держави : «нетрадиційні» підходи / В. Ігнащенко // Дзеркало тижня. – 2011. – № 10.

льного обсягу споживання природного газу покривається за рахунок імпорту з Росії.

До останнього часу основним резервом значного приросту видобутку вуглеводнів в Україні розглядався шельф Чорного моря. В результаті технічної революції в сфері пошуку й видобутку газу зі сланців і щільних порід, здійсненої в Північній Америці, саме запаси газу з нетрадиційних джерел в Україні є дедалі привабливішим ресурсом прискореного нарощування власного видобутку природного газу. Наприклад, США в 2010 році 50% своїх потреб забезпечили нетрадиційним газом із сланців. Собівартість видобутку цього виду пального становить 80–90 дол. США¹. Лідером у пошуку й розробці сланцевого газу в Європі є Польща (за оцінками “WoodMackenzie” запаси становлять від 1,4 млрд до 3 млрд куб. м)².

За експертними оцінками, Україна входить до п'ятірки найбільш перспективних європейських країн із видобутку сланцевого газу³. З країною готові працювати найбільші світові енергетичні компанії. Потенційні інвестори сформулювали такі побажання щодо регуляторної бази, необхідної для успіху масштабних проектів пошуку та видобутку газу із сланців і щільних порід в Україні:

можливість одержати в користування досить великі ділянки надр площею в кілька тисяч квадратних кілометрів;

можливість оформити спеціальні дозволи як на пошук, так і на видобування газу терміном на більше як 20 років;

податкові пільги, включаючи звільнення від сплати імпорتنних мит і ПДВ при ввезенні обладнання;

гарантії від негативних змін законодавства⁴.

Нині в Україні проведено відкритий конкурс на право укладення угод про розподіл продукції (УРП) з метою пошуку та видобутку сланцевого газу на Олеській площі й газу із щільних порід на Юзівській площі. Пе-

реможцями стали компанії Shell і Chevron. Chevron одержить ексклюзивне право на укладення УРП по Олеській площі, запаси якої оцінюються на рівні 8 млрд – 1,5 трлн куб. м газу. Водночас Shell зможе підписати УРП по Юзівській газовій площі. За оцінками української геологічної служби, запаси газу цього родовища становлять приблизно 2 трлн куб. м⁵.

Італійська нафтогазова компанія Eni, якій не вдалося виграти тендер, підписала угоду з розробки родовища сланцевого газу в західному регіоні країни й одержала право видобутку газу шляхом придбання 50,01% акцій компанії Західгазінвест, що володіє ліцензією на видобуток сланцевого газу у Львівському вугільному басейні⁶.

За словами міністра екології та природних ресурсів України Е. Ставицького, промисловий видобуток газу на Юзівській і Олеській площах має початися у 2017 році: «З урахуванням усіх процедур, до кінця року реально підписати угоди про розподіл продукції (УРП) з Shell і Chevron. Буріння на Юзівській площі (Харківська та Донецька обл.) має розпочатися вже в 2013 році, дослідно-промислова розробка — у 2015 році. Роботи на Олеській площі (Львівська й Івано-Франківська обл.), швидше за все, почнуться в 2014 році, дослідно-промислова розробка — у 2016 році». Міністр зазначив, що за базовим сценарієм Україна зможе видобувати на освоєних площах 15 млрд куб. м газу на рік⁷.

Таким чином, використання покладів альтернативного газу, який міститься у сланцевих і вугільних породах, підвищить енергетичну незалежність України від імпортованого газу, що сприятиме його диверсифікації, позитивно вплине на роботу промисловості країни й, зокрема, хімічної, сприятиме нарощуванню обсягів виробництва та здешевлення мінеральних добрив.

⁵ Азаров підтвердив інформацію про компанії, які будуть видобувати сланцевий газ в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://news.dt.ua/ECONOMICS/azarov_pidtverdiv_i_nformatsiyu_pro_kompaniyi_yaki_budut_vidobuvati_slantseviy_gaz_v_ukrayinu-101920.html.

⁶ Італійська компанія Eni видобуватиме сланцевий газ у Львівському вугільному басейні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://news.dt.ua/ECONOMICS/italiyaska_kompaniya_eni_bude_vidobuvati_slantseviy_gaz_u_lvivskomuu_vugilnomuu_baseyni-103862.html.

⁷ Промисловий видобуток газу на Юзівській і Олеській площах розпочнеться у 2017 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://news.dt.ua/ECONOMICS/promisloviy_vidobutok_gazu_na_yuzivskiy_i_oleskiy_ploschah_rozpochnetsya_u_2017_rotsi-102134.html.

¹ Сланцевий газ в Україні : стан та перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://economics.lb.ua/other/2010/08/16/61174_slantseviy_gaz.html

² Сланцевий газ забезпечить Україну і Польщу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrslowo.org.ua/nagolos/ekonomika/slantseviy-gaz-zabezpechyt-ukrayinu-i-polschu-ekspert.html>

³ Петренко І. Terra incognita для інвесторів / І. Петренко // Дзеркало тижня. – 2011. – № 9.

⁴ Ігнащенко В. Енергетична безпека держави : «нетрадиційні» підходи / В. Ігнащенко // Дзеркало тижня. – 2011. – № 10.

Отже, можна зробити такі висновки.

1. Протягом останніх років ринок мінеральних добрив України стабілізується, що пов'язано зі збільшенням обсягів використання аграрними підприємствами мінеральних добрив як складової частини підвищення врожайності.

2. У структурі виробництва мінеральних добрив України домінує виробництво азотних добрив, калійні та фосфорні виробляються значно меншими обсягами. Це зумовлено, передусім, наявними природними ресурсами країни.

3. До 2008 року виробництво азотних добрив щорічно збільшувалося, оскільки на них зростав попит вітчизняних і зарубіжних аграріїв. Проте вітчизняні хімічні підприємства залежать від ситуації на газовому ринку, що негативно позначається на обсягах виробництва та їх конкурентоспроможності не лише на внутрішньому, а й на зовнішньому ринках.

4. Для розв'язання проблеми енергозалежності від імпортованих видів пального

Україна повинна диверсифікувати джерела постачання сировинних ресурсів нарощування обсягів видобутку власних запасів газу і здійснювати пошук альтернативних видів енергії.

5. За рахунок використання нетрадиційних джерел енергії Україна може одержати низку позитивних моментів, які стабілізують економічну та енергетичну сферу країни. Це, по-перше, забезпечення попиту на газ у самій країні; по-друге, заощадження коштів на купівлі імпортованих енергоносіїв; по-третє, створення нових робочих місць; по-четверте, зменшення ризиків нестабільності в постачанні газу.

6. На сучасному етапі розвитку світового господарства диверсифікація ринку мінеральних добрив дасть змогу хімічним підприємствам ефективно працювати, нарощувати обсяги виробництва і забезпечити підвищення конкурентоспроможності продукції за рахунок здешевлення мінеральних добрив.

Проаналізовано структуру ринку, обсяги внутрішнього використання та фактори зростання світового ринку мінеральних добрив. Визначено залежність між кінцевою вартістю добрив і ціною на газ як основного сировинного ресурсу виробництва азотних добрив. Обґрунтовано необхідність пошуку альтернативних джерел газу з метою зменшення залежності країни, в тому числі й виробників хімічної галузі, від традиційних енергоносіїв.

Проанализированы структура рынка, объемы внутреннего использования и факторы роста мирового рынка минеральных удобрений. Определена зависимость между конечной стоимостью удобрений и ценой на газ как основного сырьевого ресурса производства азотных удобрений. Обоснована необходимость поиска альтернативных источников газа с целью уменьшения зависимости страны, в том числе и производителей химической отрасли, от традиционных энергоносителей.

Market structure, domestic use and growth factors of the world market of mineral fertilizers are analyzed. The dependence between the ultimate cost of fertilizer and the price of gas as the main raw materials production of nitrogen fertilizers are defined. The necessity of finding alternative sources of gas to reduce the dependence of the country, including manufacturers of the chemical industry, from traditional energy sources is substantiated.

*

Т.Б. ВІТРЯК, аспірант*

Східноєвропейський університет економіки і менеджменту

Використання кластерного аналізу при обґрунтуванні стратегій розвитку галузі рослинництва

Ринкові перетворення вітчизняного аграрного сектору мають суперечливий характер і поки що залишаються незавершеними. Характерні для останніх років широкомасштабні трансформації в економіці, недостатня

обґрунтованість інтеграційних процесів призвели до низки негативних тенденцій, що свідчить про зниження ефективності традиційного державного регулювання регіонального розвитку.

* Науковий керівник – Б.П. Дмитрук, кандидат економічних наук, професор.